

ENTELEKTÜELİN KİMLİĞİ VE BİR ENTELEKTÜEL OLARAK TANPINAR

Identity of an Intellectual and Ahmet Hamdi Tanpınar as an Intellectual

*Hilmi UÇAN**

Özet

Entelektüel etkinlik, düşünürken şaşırmanın, hayrette kalmanın, düşünce sonucunda elde edilen tatları -acı ya da tatlı- toplumla paylaşmanın adıdır. Entelektüel, bir taraftan olay, nesne ve olguların niteliğini kavramaya çalışırken diğer taraftan bu olay olgu ve nesnelerin nasıl o duruma geldiğini, ne duruma gelmesi gerektiğini düşünür. A. Hamdi Tanpınar bir uygarlık dönüşümünü içinde yaşamış, yaşadıklarını yapıtlarına yansıtmış, yaşadıklarıyla ilgili olarak sorular sormuş bir sanatçımızdır.

Bu yazıda Batı'da bizde entelektüel kimlik ve A. Hamdi Tanpınar'ın bu bağlamda yazınsal ve düşünsel yaşamımızdaki yerinden söz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: A. Hamdi Tanpınar, Entelektüel, Uygarlık.

Abstract

An intellectual activity is to bewilder when thinking and to share all the fruits of thinking process with the society – whether they are favorable or not. While trying to understand the very state or an event, object and phenomena, an intellectual, on the other hand, thinks of how these events, objects and phenomena happened to take that course of actions. An intellectual at the same time exert an effort as to how they should have been. A. Hamdi Tanpınar is a man of literature that yielded many works almost in every field and lived through a transition of civilization reflecting his lively experience in his works and asking striking questions on/ about what went through.

In this study, the intellectual identity both in the West and in our country is taken in hand the reference is made to A. Hamdi Tanpınar regarding the literary and philosophical place he occupied in our life.

Key Words: A. Hamdi Tanpınar, Intellectual, Civilisation.

Giriş

“Intellect” sözcüğü Latince bir sözcüktür. Bu sözcüğün bir isim olarak ‘anlayış’, ‘fehim’, ‘idrak’, ‘şuur’, ‘kuvve-i müdrike’ gibi anlamları vardır. Günümüz sözlükleri ise bu sözü ‘anlık’, ‘müdrike’ olarak tanımlıyorlar. ‘Intellectual’ de ‘akıl’ ile, ‘fehim’ ile, ‘idrak’ ile ilgili anlamında bir sıfattır. Entelektüel bir etkinlikte bulunmak demek; bir olguyu, bir olayı ‘fehmetmeye’, anlamaya, kavramaya, idrak etmeye çalışmak demektir. İdrak’ın da kavrama, algılama, ne olduğunu anlama manâları vardır. ‘İdrak ettim’ demek, bize, ‘anladım’, ‘kavradım’, ‘algıladım’, ‘zihnimde sorunu çözdüm’ anlamlarını verir.

Entelektüel etkinlik, düşünürken şaşırmanın, hayrette kalmanın, düşünce sonucunda elde edilen tatları –acı ya da tatlı- toplumla paylaşmanın adıdır. Şemsettin Sami, Fransızca-Türkçe sözlüğünde, bu sözcüğün karşılığı olarak “mütefekkir” sözcüğünü de kullanmıştır. Entelektüel, bir taraftan olay, nesne ve olguların niteliğini kavramaya çalışırken, diğer taraftan, bu olay, olgu ve nesnelerin nasıl o duruma geldiğini, ne duruma gelmesi gerektiğini de düşünür. Entelektüel; düşünme etkinliğinde bulunan, düşünen, bir şeyi ‘idrak etmeye’, anlamaya çalışan kişi anlamında bir isimdir. Entelektüel, sunulanı hemen kabul etmez, ‘tahkik’e yönelir. Pazarlanan düşünce tekniklerini deşifre etmeye, kırmaya çalışır. Bu nedenle de çoğu zaman ayrıksıdır, başkalarından farklıdır, sıra dışıdır.

* Yrd. Doç. Dr. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

Bu sözcüğün Türkçemizde kazandığı bir yan anlam da var: Entel. Entelektüel sözcüğünün kısaltılmışı olan bu söz, çok şey bildiğini ortaya koymaya çalışırken gülünç duruma düşen; fildişi kulesinde, halktan kopuk olarak yaşayan, burnu büyük anlamlarını da çağrıştırır.

Entelektüel denilince bizde daha çok “aydın”, “münevver” kavramları akla gelir. Münevver sözcüğü de aydın sözcüğü de tercüme kokan sözlere. Bizde ‘ârif’ ve ‘âlim’ vardır. Batı dillerindeki ‘intellectuel’, ‘intelligentsia’, ‘clerc’, ‘lumière’ gibi sözcükler münevver, aydın, mütefekkir sözcükleriyle karşılanmaya çalışılmıştır. Her ithal kavramda ise sorun vardır. Sözcüğü Batı, ‘aydın’ kavramını “clerc” ile tanımlamaya, açıklamaya çalışmıştır. Julian Benda’nın yazdığı Türkçeye “Aydınların İhaneti” olarak çevrilen kitabın özgün adı *La Trahison des Clercs*’tir*. ‘Clerc’, “papaz çömezi, papaz aday, bilgin anlamlarında bir isimdir, ama bizde papaz, papazlık, ruhanlık yoktur.

Batı, kendi değerlerini sorgulamaya, eleştirmeye Rönesans’ın hemen öncesinde başlamıştır. Rabelais *Gargantua* adlı sembolik anlatısında, Montaigne *Denemeleri*nde kiliseyi, eğitim kurumlarını eleştirir ve yeni öneriler dile getirir. Bozulmuş, aslından sapmış, değiştirilmiş bir kilise, değerleri çarpıtan, gönlüne göre bir dini yaşayan bir ‘clerc’ sınıfı söz konusudur. Julien Benda’nın 1920’li yıllarda yazdığı, aydınları eleştiren kitabının adı da bu açıdan ilginçtir.

“Gerek ‘aydın’ gerekse onun ağabeyi olan ‘münevver’ sözleri kültürümüzün dışında yapılan bir kavramlaştırmadan kaynaklanır. Bu sözler o kavramlaştırmayı geriden takip eden tercümeledir. Çok zaman, bu tercüme işi kendi düşün tarihimizin geleneksel ‘pratikliği’ çerçevesinde yapıldığından, ortaya çıkan çözüm bizi baştan bir karmaşıklığa iter”¹. Şerif Mardin “Türk aydınlarının entelektüel olarak nitelendirilmelerinin yanlış olacağı”² düşünür.

Biz bu yazımızda Batı’da ve bizde entelektüel kimlik ve A. Hamdi Tanpınar’ın bu bağlamda edebî ve fikrî hayatımızdaki yerinden söz etmeye çalışacağız.

Entelektüel Kimlik

Entelektüelin kimliğini saptayabilmemiz için “kime entelektüel denir? Entelektüelin sıfatları nelerdir? soruları üzerinde düşünmek gerekir.

‘Intellect’ sözcüğünün “anlamak” olduğunu söylemiştik. Anlamak için bilgi, sezgi ve dikkat gerekir. Aydın olmanın, entelektüel olmanın birinci koşulu bilgi donanımı ve herkesin baktığı noktanın dışında farklı bir pencereden bakabilme yeteneği, *farklı bir bakış açısı ve sezgi gücüdür*. Bu koşulun hemen yanı başındaki ikinci koşul ise *tavır sahibi olabilmektir*. Bu da bir içtenliği, samimiyeti, konformizmi reddetmeyi gerektirir.

Her iktidar “entelektüel”i kullanmak, onu yanına almak ister. Bunun karşılığında ona başkalarının sahip olamayacağı menfaatler sunabilir. Bu bağlamda entelektüel, iktidarlar için çok önemli bir varlıktır. Gerçek entelektüel, iktidarın içinde de olsa dışında da olsa doğru bildiklerini dile getirir. Başkalarının, hiç kimsenin reddedemediğini o reddedebilir; kişisel çıkarından vazgeçebilir. Bu ayrık tutumu ile o, başkalarına benzemez, yalnızdır. E.Said’in deyişiyle söylemek gerekirse entelektüel, bir “sürgün”dür, “marjinal”dir, “amatör”dür, “iktidara karşı hakikati söylemeye çalışan bir dilin müellifi”dir³.

Bizde aydın üzerine birçok yazı yazılmıştır. Ancak, aydının niteliği ve kimliği üzerine çok şey yazıldığı söylenemez. Üniversiteyi bitiren bir bakıma aydın kabul edilmiştir: Okumuş olmak, yazar olmak temel ölçü olarak alınmıştır. “Aydın diploma ile ölçülmez, meslek icrası ile de ölçülmez. (...) Aydın, kalabalığın ihsaslarına kendini terk etmeyen, günlük zaafının değil adalet ve hakikatin emrinde”⁴ olan kişidir. Entelektüelin ahlakî donanımı üst düzeydedir; başka bir deyişle düşünce ve davranışlarında tutarlıdır. J. Benda da pratik amaçları, çıkarı, gündelik yaşama hemen yansıyan somut görünüşleri öne alan aydınları da “ihamet” ile suçlar. Bu, aynı zamanda olguculuğun da eleştirisidir. Günümüzde:

Aydının mesleği olan düşünsel faaliyet “sadece ve sadece pratik olduğu ölçüde kayda değer”dir. (..) Modern aydınlar, sonsuz olan Tanrı fikrinin, bir kez daha tanımlı ve sonlu olması gerektiğine karar

* Papaz Adaylarının, Bilginlerin, Aydınların İhaneti.

¹ Ş. Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset, Makaleler 3*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 255.

² Ş. Mardin, *age*, s. 257.

³ E. Said, *Entelektüel (Sürgün, Marjinal, Yabancı)*, Çev: T. Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2004, s. 15.

⁴ C. Meriç, *Sosyoloji Notları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 289.

verdiler; Tanrı bizden uzak, ayrı bir figür olarak kişiselleştirilmeliydi; böylece Tanrı'nın *metafizik* bir varoluşun değil, bilakis fiziksel bir varoluşun olumlanması olması gerekti. (...) Sonsuzluğu savunan dine kesin bir nefretle, kilisede bile eşine benzerine rastlanmayan bir küçük düşürme becerisiyle saldırdılar”⁵.

Aydın, bir bakıma toplumun uyanık belleği olması gerekir. Aydın, kendi çıkarı olmadığı halde toplumu, insanı, insanlığı, doğru olanı savunan kişidir. Entelektüelin, “hangi partiye yakınlık duyarsa duysun, hangi ülkeden gelirse gelsin ve kendini aslen neye bağlı hissederse hissetsin, insanların çektiği acılar ve yaşadığı baskılar konusunda belli doğruluk standartlarından şaşmaması”⁶ gerekir.

Toplumları değiştirme, dönüştürme, doğru olanın öncülüğünü yapma düşüncesinde olan entelektüeller hiçbir zaman fildişi kulelerinde değildiler, toplumdaki kopuk yaşamazlar. Güçlü olanın değil, haklı olanın yanında yer alırlar. “Kusurlu ya da baskıcı otoriteye meydan okudukları zaman kendileri olurlar”⁷. Entelektüelin bir başka temel özelliği de sürekli bir muhalefet içinde olmasıdır. Entelektüelin ilk özelliği düşündürmektir, sorgulamaktır. “Entelektüel daima gergin bir şuurdur. İtirazdır, isyandır”⁸. O, herkesin baktığı yerden bakmaz, başka bir pencereden bakar; bir başka bakış açısına dikkat çekmeye çalışır. Can sıkıcı, düşündürücü sorular sorabilir. İnanmadıkları halde başkaları adına düşünsel projeler üretmezler; ulusal ya da uluslar arası şirketlerin, paranın, hükümetlerin kapı kulu olamazlar. Böyle bir entelektüel örneği de sıradan bir yazar, sıradan bir bürokrat değildir:

Entelektüel çabada “işin özü, sıkıntı verici, aykırı, hatta keyif kaçırıcı olmaktır. (...) Entelektüeller temsil etme sanatını (ki bu konuşma, yazma, öğretmenlik, televizyona çıkma gibi biçimler alabilir) görev edinmiş bireylerdir. Ve bu görev kamunun gözleri önünde cereyan ettiği ve hem bağlanımı hem riski, hem cüreti hem de kırılabilirliği içerdiği ölçüde önemlidir. (...) Entelektüelin “çok özgül, bireysel bir sesi” vardır. “Çünkü inandıkları şeyi dile getirmektedirler. İsimli bir memurla ya da ihtiyatlı bir bürokratla karıştırılmaları mümkün değildir”⁹.

Entelektüelin kamusal bir rolü vardır. Düşünceleri kendi içinde kalmaz, dışa yayılır. Olumlu ya da olumsuz, bütün toplumsal değişim ve dönüşümlerde entelektüelin bir payının, bir kılavuzluğunun olduğunu kesin bir dille söyleyebiliriz. Tanzimat’tan günümüze yaşadığımız değişim ve dönüşümlerde, dünyadaki gelişim ve yapılanmalarda, devrimlerin hepsinde entelektüellerin mutlak bir payı vardır. “Modern tarihte entelektüellerin işin içine karışmadığı ne önemli bir devrim ne de önemli bir karşı-devrim olmuştur. Entelektüeller, hareketlerin ana-babaları ve tabii ki evlatları hatta yeğenleri olmuşlardır”¹⁰. Entelektüel, toplumun da iktidarın da önünde bir projektör işlevi görür.

Entelektüel kayıtsız, umarsız, vurdumduymaz değildir. Entelektüelin bir direniş bilinci vardır, hiçbir mal ve mülk ile makam ve mevki ile onu satın alamazsınız. Flaubert’in *Bir Gönül Eğitimi* adlı romanındaki oyuncu Frédéric Moreau, yazınsal ve sanatsal başarılarla can atan, ama hayalleri hülyaları bir bir sönen, toplumsal, kişisel hazlara yenik düşmüş bir entelektüel örneğidir. Frédéric gençlik yıllarındaki bütün umutlarını, hayallerini, ideallerini sonuçta kaybeder; yaşamı bir “hiç”e çıkar. Bu roman “mat olmanın romanı”dır¹¹. E.Said’in deyişiyle Frédéric “akıntıya kapılmış sürüklenen entelektüelin en parlak”¹² örneğidir. Direniş bilinci olan entelektüeli başkaları yenebilir, açık düşürebilir; ama o kendi kendini yenmez, durumun gereği olarak davranmaz; kendi kendini tüketmez, Frédéric gibi kendi kendisiyle çelişmez; doğru bildiğini yaptığı için bir iç bütünlüğü vardır.

Entelektüel’in gerçek işlevi, topluma yutturulan, görünürde doğru gibi görünen, aslında kimi kişi ve kurumların çıkarlarını korumaya yarayan klişe görüşlerin maskesini indirerek doğrunun ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bilerek gözden kaçırılanları, gözden çıkarılanları, gün yüzüne çıkarmaktır.

⁵ J. Benda, *Aydınların İhaneti*, Çev: Ç. Soydemir, Doğu-Batı Yayınları, Ankara 2006, ss.120-125.

⁶ E. Said, *age*, s. 12.

⁷ E. Said, *age*, s. 23.

⁸ C. Meriç, *age*, s. 288.

⁹ E. Said, *age*, s. 29.

¹⁰ E. Said, *age*, s. 27.

¹¹ P.G Castex ve P. Surer, *Manuel des Etudes Françaises, XIXe Siècle*, Hachette, Paris 1966, s. 224.

¹² E. Said, *age*, s. 34.

Entelektüel, güçlü olanların yanında değil, zayıf olanların ve doğru olanın yanında yer alan kişidir. Entelektüel, bir sınıfın içine dahil edilecekse o, zayıfların, ismi esamesi okunmayanların sınıfına girer.

Bizde “clerc” yoktur. ‘Alim’ ve ‘ârif’ vardır. Bizim kültür dünyamızda “âlim” ve “ârif”e Batı’dan çok daha fazla kıymet ve değer verilmiştir. Düşünme uzmanı diye çevirebileceğimiz ‘entelektüel’ kavramı Batı’da 19.yüzyıl sonlarında doğmuş bir kavramdır. Osmanlı’da padişah, ‘âlim’ ve ‘ârif’in ayağına gider ve onlara en iyi çalışma ortamını hazırlar. Yönetimi bir bakıma âlim ve ârif yönlendirir; âlim ve ârif yönetimi, yöneticiyi eleştirir. Batı’da ise, “Voltaire (1694-1778) sonradan Prusya kralı II.Friedrich olacak olan kişi ile” mektuplaşır, “fakat bu şerefli yazışma Voltaire’in incittiği bir Fransız asilzadesi tarafından dövülmesine mani” olamaz. “Mozart, Salzburg piskoposu için müzik” yapar “fakat, uşakların yemekhanesinde yemek” yer.¹³ Bizde de bu gelenek zaman içinde bozulur, değişir, hatır-gönül-korku fetvaları verilir, yazılır. Cemil Meriç Mevlana’dan şöyle bir cümle aktarır: “Ne güzel âlimdir âmirin önünde eğilmez, ne güzel âmirdir âlimin önünde eğilir. (...) Bizde Tanzimat entelijansyası yüksek devlet memurudur”.¹⁴

Bugün halkımızdaki okuma talebinin bir yüzünde meslek sahibi olmak varsa diğer yüzünde geleneksel olarak toplumumuzda yürürlüğünü sürdüren okumuş insana olan saygı vardır: ‘Okusun da yine gelsin benim yanımda çalışsın’ diyen birçok ebeveyn vardır. “Bugün dahi Türk Efkâr-ı umumiyesinin aydına karşı gösterdiği sempati (...) aydınların eskiden cemiyet hayatımızda işgal ettikleri mevkiin uzak bir aksidir. Türk aydını bu teveccühün muhafaza edilmesini istiyorsa son derece dikkatli davranmalı ve mes’uliyetini idrak etmelidir”.¹⁵

Julian Benda, Cemil Meriç, E.Said’in entelektüel için biçtiği gömleği, elbiseyi giyecek çok az insan vardır. Bunlara göre entelektüel, az sayıda bulunan bilge-krallara verilen bir addır. Adı geçen yazarlara göre, entelektüel olmak için akademik olmak da gerekmez. Sadece alanında uzman olan kişilere verilen bir ad değildir entelektüel; entelektüel, bilgi sahibi, aynı zamanda tavrı sahibi olan, tavrı koyan kişidir. Bu kişi akademinin dışında bir alandan da olabilir.

Batı’da entelektüel’in dini yoktur, başka bir deyişle Batı’da entelektüel “laik” bir kişidir. Hiçbir düşünce hiçbir olgu onun için eleştirilmez değildir. O, her şeye şüphe ile bakar, düşünür, ve eleştirir; kutsal olsa da eleştirir. Bu anlamda bizde entelektüel yoktur. Bizde entelektüel denilen kişilerin kurumsal, dinsel ya da kişisel kutsalları vardır ve bu kutsalları korumak, yerleştirmek ya da kurumsallaştırmak için yazarlar, çizerler, konuşurlar. Bizde ‘münevver’, entelektüelin kimi özelliklerini taşıyabilir, ama entelektüel gibi kutsalı olmayan bir kişi değildir. ‘Münevver’in, entelektüelin tersine bir kutsalı, bir hareket noktası, bir mihenk taşı vardır. Bu noktaya yaslanarak tavrı alır.

Bir Entelektüel Olarak Tanpınar

Osmanlı, belli bir dönem kendinden çok emindir; kimseyi taklit etmek istemez, kendine güvenir. Zaman içinde bu güven duygusunu yitirir, tereddütler yaşar. Küçümsediği Batı’nın değer yargılarını, yaşama biçimlerini kendi ülkesine aktarmaya çalışır. Bu, o kadar da kolay olmayacaktır. Osmanlı, bir taraftan kendi değerlerini bir yana bırakmak istemezken diğer taraftan acaba bir çare olur mu umuduyla Batı’daki kurumları tez elden kendi ülkesine aktarma telaşına düşer. Kendi içinde çatışmalar yaşar. Bir panik durumu da diyebiliriz buna. Bu çatışma, bu panik bireyde, ailede, toplumda, kamu kurumlarında, mimarîde, musikide, edebiyatta... her alanda açıkça görülebilir, gözlenebilir. Bu panik içinde, yüzyıllarca sürmüş bir uygarlık, toplumsal yapı Tanpınar’ın deyişiyle “frenk cilâsı”¹⁶ ile cilâlanmaya çalışılır.

Tanzimat’la birlikte hemen hemen hiçbir aydınının muaf tutulamayacağı bir gel-git, bir tereddüt yaşanır. Ahmet Mithat Efendi’den A.Hamdi Tanpınar’a, günümüze kadar gelen çizgideki edebiyat dünyasına, ortaya konulan edebî ürünlerdeki kişilere bakarsak bu tereddütü, bu savrulmayı çok açık bir şekilde gözleyebiliriz. Bu tereddüt içinde insanlar, söylediklerini yapamazlar; yaptıklarını değil yapmadıklarını, yapamadıklarını, yapmak istediklerini söylerler. Aydın olmanın ilk şartı da işte tam bu noktada duyulan sancıdır: Tutarlı olmanın çabasını göstermek, söylediğini, inandığını eyleme dökmek;

¹³ Ş. Mardin, *age*, s. 267.

¹⁴ C. Meriç, *age*, s. 286.

¹⁵ Ş. Mardin, *age*, s. 292-293.

¹⁶ A. H. Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (9. Baskı), Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2001, s. 134.

tavır sahibi olabilmek. Batılı anlamda entelektüel de bunu ifade eder. Bu sözcüğün içi, sözgelimi Sartre'ın, Fransa'nın Cezayir politikasını protesto etmesiyle dolar.

Doğu ile Batı, inanmak ile inanmamak, tensel zevklerle ruhsal hazlar arasında gidilir gelinir; bu karmaşada yaşanan çatışmalarda bir denge bulunamaz: Bu yaşanan kültürel bir bunalımdır; birçok aydınımız bu bunalımı yaşar. Bu kültürel bunalımı derinden yaşayan, düşünce dünyasındaki bu tereddütleri canlı bir şekilde içinde hisseden; düşündüklerini, hissettiklerini de farklı edebî türler içinde dile getiren sanatçılardan biri de A.Hamdi Tanpınar'dır. 80'li yıllara kadar yapıtları görmezlikten gelinecektir. 80'li yıllardan sonra da edebiyat gündemimizden düşmeyecektir.

Yaşanan bu uygarlık bunalımında, bir seçim yapmakta herkes gibi Tanpınar da zorlanır. Çözüm yolunu hemen bulabilenler, geleneği bir kalemde silip atabilen kişilerdir. Tanpınar'ın başkalarından farkı, geleneği bir kalemde silip atamamasıdır; "kökü mazide olan âti" olmaya çalışmasıdır. "Fırtınaya karşı yaprak değil, kökünü toprağın derinliklerine salmış olan çınar"¹⁷ dayanabilecektir ancak.

Yaz Yağmuru öyküsündeki oyuncu Sabri "hep dört yol ağzında bir şeyler kaybeden adam"¹⁸ gibidir; tereddütler içindedir. Bir tahterevallı üzerinde bir o yana bir bu yana gider gelir. *Huzur* romanındaki Mümtaz da tereddütler içinde yaşamını sürdürecektir; *Bir Gönül Eğitimi* romanındaki Frédéric gibi yenilmemiştir, ama tercihini de yapamamış bir roman kişisidir. Ne yapacağını, hangi yöne koşturacağını kestiremez. Yahya Kemal'in sembolü olduğu yorumu yapılan İhsan Bey, "yeni Türk insanının ölçülerini kim biliyor?" sorusuna, "bilmiyorum" diye yanıt verir. "Zaten yapılacak şeyin ne olduğunu bilsem burada sizinle konuşmam. O zaman şehre inerim; etrafıma herkesi toparım: Yunus gibi bağırırım, size hakikatınızı getirdim derim"¹⁹ der.

Kimileri bunun çözümünü bulmuştur: Peregrini, "Osman" olacaktır ve Rabia ile evlenecektir. Tanpınar bu çözümü çok da kolayca bulamaz. Silinmek istenen mazi, nerede olursa olsun karşısına çıkmaktadır. Mazi, parmaktaki tırnak gibi, burundaki sümük gibi kolayca sökülüp atılabilecek bir nesne değildir ona göre. Atsanız bile, bu toprakların bir yerinden çıkıp gelecek, karşınıza dikilecektir. Tanpınar'ın içinde "kilitlenen bir sual" vardır: "Neyiz? Nereye gidiyoruz?"²⁰. Sürekli bu soruya yanıt arar. Zaman zaman tipik bir doğulu, zaman zaman keskin bir batılı, zaman zaman da bir sentez arayışında olacaktır. Sentez arar, ama zorlanır. Dede Efendi'yi de bilir, Mozart'ı da; Dede'den de, İtrî'den de Bach'tan da vazgeçemez, hatta Dede Efendi'yi Bach'ın önüne geçirmez: "Dede Efendi ile beslenmiş bir ruh için Bach, sadece bir kardeştir".²¹ Tanpınar'ı, çağdaşı diğer aydınlardan ayıran bu özelliğidir: Geçmiş silip atmada kör bir cesareti yoktur: Cesaret edemez; cesur değildir; koca bir uygarlığı bir çırpıda silip atacak cesareti yoktur. Zira bu uygarlığı musikisi ile, mimarîsi ile edebiyatı ile tanır, bilir. Bu bilgi kuru bir bilgi değil, içeride hissedilen bir bilgidir. Ona göre "Dede okumaz, çağırır. Ve bu çağırma o kadar derindir ki çağırıldığı her şey bir daha ayrılamayacağınız şekilde yanı başınızda"²² Bu tereddütleri ve gel-giti bir Oedipus kompleksi olarak tanımlar:

"Cesaret edebilseydim, Tanzimat'tan beri bir nevi Oedipus kompleksi, yani bilmeyerek babasını öldürmüş adamın kompleksi içinde yaşıyoruz derdim.

Muhakkak olan bir taraf varsa, eskinin hemen yanı başımızda, bazen bir mazlum, bazen kaybedilmiş bir cennet, ruh bütünlüğümüzü saklayan bir hazine gibi durması, en ufak sarsıntıda serap parıltılarıyla önümüzde açılması, bizi kendisine çağırması, bunu yapmadığı zamanlarda da hayatımızdan bizi şüphe ettirmesidir. Tereddüt ve bir nevi vicdan azabı...(Bize akseden çehresiyle yanlış yapma korkusu)".²³

¹⁷ A. H. Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005, s. 23.

¹⁸ A. H. Tanpınar, *Yaz Yağmuru*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, S. 85.

¹⁹ A. H. Tanpınar, *Huzur*, Tercüman 1001 Temel Eser, Tercüman Kitapçılık, İstanbul, s. 227.

²⁰ A. H. Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, s. 219.

²¹ A. H. Tanpınar, *age*, s. 364.

²² A. H. Tanpınar, *age*, s. 372.

²³ A. H. Tanpınar, *age*, s. 38.

Tanpınar hep bu tereddüdü yaşayan bir aydındır. Bu tereddüt çoğu zaman sorunlara çözüm süresini de uzatır. Halledilmesi gereken “dâvâları (...) bir türlü atlanamayan eşikler hâline”²⁴ getirir. Ve Tanpınar ardından şu soruyu sorar: “İnsanlara yeni hayat şekilleri hazırlamadan evvel, onlara hayata tahammül etmek kudretini veren eskilerini bozmak neye yarar? Büyük ihtilaller bunu çok tecrübe etti. Netice olarak insanı çıplak bırakmaktan başka bir şeye yaramadı”²⁵.

Tanpınar’ın *Huzur*’u, diğer romanları ve öyküleri için, roman/öykü şeklinde kaleme alınmış, kimlik tartışmaları ya da Osmanlı’yı ve Yeni’yi sorgulayan, çıkış yolu bulmaya çalışan düşünce romanları/öyküleri diyebiliriz. Bu anlatılardaki kahramanlar Eski’den vazgeçemez, olması gereken hakkında da düşünür, çekingen bir şekilde, sorular sorarak düşüncelerini dile getirir. *Huzur* romanı “bir kavram karışıklığının, bir fikir huzursuzluğunun ürünüdür. Bu roman, tarihimizin önemli bir dönemecinde ulusal kimliğimize ilgili ciddi sorunları gündeme getiren, fakat bunlara verdiği yanıtlarla değil, bu bağlamda sorduğu sorularla bizleri düşündüren bir eserdir. Sanırım yazın tarihimizdeki önemini de bu niteliğinden almaktadır”²⁶.

Beş Şehir’de Osmanlı büyüktür. *Beş Şehir*’i okuyan biri, ‘bu değerler korunmalı’ der. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* toplumsal bir hiciv romanıdır. Politikacılar, bürokrasi, Batı tarzı yaşam biçimi... Bu romanın oyuncularından Hayri İrdal düşünen, eleştiren ama hiçbir şeye müdahale edemeyen, hiçbir şeyi değiştiremeyen sadece seyreden, sonuçta “kendisinden de, çevresinden de öğrenen bir adam”dır.²⁷ *Sahnenin Dışındakiler*’de sahne Anadolu’dur. Sahnenin dışında kalan ise İstanbul’dur ve İstanbul esaret altındadır. İstanbul’daki aydınlar, İstanbul’dan Kurtuluş Savaşını değerlendirir. İhsan, kendisine “senin kafanda bir şeyler var” denilince şöyle bir yanıt verir: Hayır, yok! Daha doğrusu büyük bir şaşkınlık var. Kendimi kaybetmiş gibiyim. (...) İnsanın kendi hayatına istikamet verecek bir fikri bulması ne kadar güç... Ayakkabı değil ki hazırım alayım. (...) Kimin için yaşayacağım, kimin için çalışacağım? (...) Bunu bilmiyorum”²⁸. Romanın önemli bir öznesi olan İhsan da sahnenin dışındadır ve “sonunda hayatın teslim aldığı, tükenmiş bir kişiliğe dönüşür”²⁹. Tanpınar’ın eserinde sorular vardır, sorunlar gündeme getirilir, ama çözüm yoktur. *Sahnenin Dışındakiler*’de de “Tanpınar pek çok sorunu çözümsüz bırakmış gibidir”³⁰.

Tanpınar, içine düştüğümüz toplumsal, düşünsel bunalımı kendi içinde derinden yaşayan ve bu bunalımı yapıtlarında dillendiren kişidir. Ama sonuçta açık bir önerisi yoktur. Açık gibi görünen tercihler, öneriler, bir başka yerde olumsuzlanır. Okuyucu, bunu söyleyen bir kişi böyle bir sözü nasıl söyleyebilir der ve şaşırır. Düşünsel bir tereddüt, zihinsel bir gel-gittir yaşanan. Tanpınar’ın yaşamı ve yapıtları bir tereddütün dile getirilişidir; sonuçtan çok, öneriden çok kafasında yaşadığı sorunlarla ilgili sorular sorar. Meraklıdır. “Bir tek lâfta toplamak mümkün olsa Hamdi için ‘merak ediyor’ derdim. İlgilenmek, merak etmek huzursuzluk yaratır. Ama ölüme karşı gelmektir. Dünya ve insanları kendi başına keşfetmeye çıkıştır”³¹. Sorunlarını özellikle romanlarındaki kahramanları aracılığı ile tartışır. Zaman olur Şark’tan kurtulmaktan; zaman olur ‘vehim bile olsa devam’ düşüncesinden, gelenekten yana tavır koyar.

Görüldüğü gibi Tanpınar tereddütlerin romancısıdır. Onun, ‘Şark’ ve Garp’ hakkındaki teşhisleri; ülke aydınımızın bu ikisi arasındaki tereddütleri hakkında yaptığı teşhisler büyük ölçüde doğru teşhislerdir: Bir bunalımı resmetmiştir. Yaşadığı bunalımı, düşünce dünyasındaki fırtınaları roman kişilerine de yansıtmıştır; roman kişileri de, Tanpınar’ın düşünce yazılarında tartıştığı sorunları tartışmıştır. “Tanpınar’ın kişileri de kendisi gibi *sorgulayan* insanlardır”³².

Tanpınar “Avrupa Mektebi”ne çıkar olarak verildiğimizi düşünür: “Garpcılık, 1839’da devlet müesseselerimizi ve bazı hayat şekillerimizi değiştirmekle kalmadı, bizi âdeta kulağımızdan tutarak şeyhülislâm duası ve ecnebî sefir alkışıyla Avrupa mektebine çıraklığa verdi”³³. Fakat bu çıraklık çok uzun süren bir çıraklıktır: Neredeyse 200 yıl sürer bu çıraklık, bitmez, günümüzde de sürer; kalfalığı da

²⁴ A. H. Tanpınar, *age*, s. 39.

²⁵ A. H. Tanpınar, *Huzur*, s. 172.

²⁶ T. Timur, *Türk Romanında Tarih*, Toplum ve Kimlik, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 344.

²⁷ B. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bakış I*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990, s. 231.

²⁸ A. H. Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, s. 146.

²⁹ M. Balabanlılar, “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı*, İş Bankası Yayınları, Ankara, s. 379.

³⁰ M. Balabanlılar, *agm*, s. 387.

³¹ T. Alptekin ve F. Ürgüp, “Şair”, *Bir Kültür Bir İnsan*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1974, s. 14.

³² A. Oktay, *Entelektüel Tereddüt*, Everest Yay., İstanbul, s. 7.

³³ A. H. Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, s. 41.

yoktur bu çıraklığın. Zira çırak, ustasını her hâliyle kabullenebilen bir çırak değildir. Ustası gibi olmaya çalışan, ama olamayan bir taklidin gülünçlüğü sergilenir. Bu anlamda, sanatımızda da, edebiyatımızda da Doğu'dan, bizden izler taşımaya karşın bizim olamayan ürünler vardır: Bizi bir yerlerimizden yakalamazlar; bizim değildir bu ürünler. Tanpınar, genç bir dostunun öyküsünü bir plaj kahvesinde dinler. "Hikâyeniz çok güzel, hakikaten çok güzel. Fakat samimi olmaklığımı isterseniz, bir noksanı olduğunu söyleyeyim. Çok mahallî hususiyetler taşımaya rağmen bizim değil" der ve bunun nedenini de üzülerek şöyle açıklar: "Kim olursak olalım, nasıl yetişirsek yetişelim, hayat tecrübemizin mahiyeti ve genişliği ne olursa olsun, bizim ağzımızdan hâlâ okuduğumuz Frenk kitapları konuşmaktadır. Tıpkı bizden evvelkiler gibi..."³⁴

İnsan bir şeylerle süsleneyecekse, boynuna bir gerdanlık, parmağına bir yüzük takacaksa bunu gerçekten hoşuna gittiği için takmalı. Batılı insanın hoşuna gidiyor diye bir şeyi sevmek veya nefret etmek kişilik zafiyetidir. Tanpınar'ın deyişiyle "seçmeden beğeniyor, düşünmeden seçiyor yahut hayran oluyoruz".³⁵ Seçim için elde ölçü gerekir. İnsan; beğenileri, retleri, kabulleri olursa, ancak o zaman bir seçim yapabilir. "Dedelerimizin büyük meziyetlerini, hayatlarının kendilerine has ve gerçek oluşu yapıyordu".³⁶ Tanpınar bu otantikliği de arayan bir edebiyatçımızdır.

Günümüz insanı ilerlemenin, 'yeni'nin büyümesine, sihrine kapılmış bir neslin çocuğudur. Batı bugün, dünün bizi hayran bırakan bu 'yeni'sini sorguluyor; 'yeni'den kaynaklanan sorunlarına çözüm arıyor. Tanpınar, 'eski'nin farkındadır; 'eski'yi bilir; 'yeni'yi tanır. Ama ne olunması gerektiği konusunda tereddütler yaşar.

Tanpınar kendi dönemi içinde, kendi çevresinde kültürel düzeyi belki de en yüksek edebiyatçılarımızdan biridir; tavırlarında yer yer eksiklikler olan, ama sorular sorarak düşünmeye çalışan, "idrak etmeye" çalışan, arayış içinde önemli sorular soran bir aydındır. *19.Yüzyıl Türk Edebiyatı*'nda, *Makaleler*'de, *Yaşadığım Gibi*'de sorduğu soruların bugün de sorulması; gündeme taşıdığı tezatların, çarpıklıkların, bugün de sorgulanması, düşünülmesi gerekir.

Bizde bir uygarlık dönüşümü ve modernizm, devlet eliyle önce sarayda başlamış sonra millete kabul ettirmeye çalışılmıştır. Bu tutum, zaman zaman devletin yasal bir güç gösterisi zaman zaman da psikolojik bir baskı olarak kendisini göstermiştir. Aydınlardan kimileri de da buna göre kendini şekillendirmeye, buna göre ürün vermeye çalışmıştır. Romanların ilk baskılarıyla sonraki baskıları değiştirilmiştir.

Hâlbuki "Türk aydınına ilham kaynağı olmuş Batı entelektüelinin en temayüz eden vasfı Devlet karşısındaki bağımsız duruşudur. (...) Türk aydını ne Osmanlı'da ne de Cumhuriyet döneminde böylesi bir devletten özerk, Devlet'in etki alanının dışında bir varoluş kazanamamıştır. (...) Osmanlı aydını nasıl Devlet aygıtının bir uzantısı ise Cumhuriyet aydınları da Devlet'in resmi modernleşme politikalarının uygulayıcıları olarak kimlik kazanabilmişler, aydın kimliklerini otorite ile kurdukları işbirliğine borçlu olmuşlardır".³⁷

Tanpınar da benzer şekilde bizde "münevverin bile devlete yetişmek mecburiyetinde" olduğunu düşünür: "Tabii şekilde ihtilâl, halkın veya hayatın devleti geride bırakmasıyla olur. Bizde ise hayat ve halk yani asıl kütle devlete yetişmek mecburiyetinde. Hatta çok defa münevver ve devlet adamı bile... Düşüncenin evvelden hazırlanmış yolunda yürümek!"³⁸

Tanpınar, *Huzur* adlı bir roman yazmıştır, ama huzursuzluğun romancısıdır; iki arada bir derede kalmış ruhların iç dünyalarındaki tartışmalarını; çöken, kırılan, dağılan, parçalanan bir uygarlığın elden gidişini gören insanların ruh hâlini, tereddütlerini; 'Şark'tan vazgeçemeyen, 'Garb'ı benimsemeyen, uygarlık değiştirme sancılarını fikrî bir boyutta içinde yaşayan insanı yapıtlarına taşıyan bir romancıdır.

³⁴ A. H. Tanpınar, *age*, s. 62-63.

³⁵ *Age*, s. 64.

³⁶ *Age*, s. 43.

³⁷ M. K. Şan, "Türk Aydınının Soykütüğü Üzerine Değerlendirmeler", *Entelektüel ve İstidar*, Hece Yay., Ankara, s. 304-305.

³⁸ A. H. Tanpınar, *Huzur*, s. 293.

Tanpınar “gizli pişmanlıklar”dan³⁹ söz eder. Bir birey olarak sıradan bir kişinin de aydın bir kişinin de kendi “gizli pişmanlıklar”ını gözden geçirmesi gerekir. Hatta aydının pişmanlıklarını halka açıklaması, itiraf etmesi bir erdem olarak kabul edilmelidir. Zira onun söyledikleri kendinde kalmaz, bir düşünceyi yıkar veya yapar. Tanpınar, bunca huzursuzluğa, iç tedirginliklerine karşın bir “iç ferahlığı, huzur” arayan bir kişidir: “Rahat, ferdi saadet, kaygısız baş, bunlar on dokuzuncu asrın kısa rüyalarıydı. İnsan talihinin azdığı bu devirde bunu akla getirmek bile gülünçtür. Bu devirde olsa olsa vazifesini yapmaktan gelen iç ferahlığı, huzur vardır”.⁴⁰

Tanpınar, Abdülmecid devrinin alafranga modalarını sevmez. Bir taraftan, aydınlarımızın “çok şey yapabileceğini; her şeyimizi kendimize göre ayarlamak mecburiyetinde” olduğumuzu; platonik sevgilerden, örneği dışarıda ve bünyemize yabancı aksülamellerden vazgeçmemizin şart” (Tanpınar, 2005, 295) olduğunu söylerken, diğer taraftan da “değişimin tam olması” gerektiğini söyler: “Bize lâzım olan gömlek değiştirmek değil, içten değişmektir. (...) Az çok olmaz. Bu hep veya hiç davasıdır. Nispet girmez. Bir zihniyet ya tam değişir, ya değişmez; gerisi dışta kalır. Şark, içimizde son sözünü söylemedikçe kurtuluş yoktur”⁴¹ Tanpınar da yapıtlarındaki kişiler de hep bu parçalanmışlığı ‘araf’ hâlini, arada kalmışlığı yaşarlar; bu arada kalmışlığı tartışırlar. Tanpınar bir mektubunda “içimizdeki zıtların uçurumunu yaşıyoruz”⁴² der.

Edebiyatçılarımızın hemen hemen hepsi ‘Doğu-Batı sorununa nasıl çözüm bulabiliriz, uygarlık değiştirme sancılarını nasıl dindirebiliriz?’ soruları üzerinde düşünmüşlerdir. Tanpınar da bu soru/sorunlar üzerinde ciddi olarak düşünen sanatçılarımızdan biridir. “Tanpınar’ı toplumcu yaklaşımdan da, Halide Edip Adıvar ve Peyami Safa gibi Doğu’ya ve kendi değerlerimize bağlı romancılarımızın tutumundan da uzaklaştıran, bu sorunlara estetik kaygılarla eğilmesidir”.⁴³

Tanpınar’a gerici diyenler de vardır ilerici diyenler de. Kimileri ilericiliğini, kimileri de gericiliğini ispatlamaya çalışır. Aslında Tanpınar’da her iki çevreyi de tatmin edecek yeterince veri vardır. Bunun nedeni de onun hep bir tahterevallî üzerinde bir ileriye bir geriye; bir Doğu’ya bir Batı’ya gidip gelmesidir. Aslında bu yadırganacak bir şey de değildir. Son iki yüz-üç yüz yıl içinde Tanpınar’ın yaşadığı tereddüdü yaşamayan, çözümsüzlükten bunalmayan, ne yaptığını çok iyi bilen, tercihleri net olan aydınlarımızın sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Bu süreçte asıl olan, aydından beklenen, dalkavukluk yapmaması, doğruyu öğrenmenin, doğru söylemenin peşinde olması, düşüncelerini içtenlikle ortaya koymasındır. Tanpınar hiç değilse sorular soran bir aydın, bir sanatçıdır.

Tanpınar arar, arayış içindedir, çıkış yolları arar, farklı kapıları yoklar. Çözüm aradığı kapılarda bir müddet oyalanır. “Buhranına çözüm arar. Gidene üzülürken “eski bir garpçıyım”⁴⁴ demekten geri kalmaz. Yaşanılanın bir kriz, bir buhran olduğunun bilincindedir; bir sarkaç gibi gider gelir. Kendi neslinin, “bir şuur ve benlik buhranının çocukları”⁴⁵ olduğunun bilincindedir ve bu buhranı içinde yaşar.

Tanpınar “halis olmak”, “kendimiz olmak”, “otantik olmak” vb deyimlerle, yaptığımızı inanarak yapmak ister: Batılı olacaksan, buna inanarak ol; doğulu kalacaksan buna inanarak kal. Ne var ki biz, “daima içimizden ikiye bölünmüş yaşadık. Bir kelime ile yaptığımızın çoğuna inanmadık” Yaşanan bu olgu bir hastalıktır; “medeniyet değiştirme hastalığı”dır; “medeniyet değiştirme psikozu”dur.⁴⁶ Bu bağlamda Akif’i sevmez, sevemez. Çünkü Akif seçimini yapmış insandır; yaptığını inanarak yapar; söylediklerini inanarak söyler; kaygıları farklıdır. Tanpınar gibi ‘araf’ta değildir. Tanpınar’ın, Akif ile olan fikri ilişkisi şu sözlerde çok açık olarak görülür: “Bizim neslimiz ve bugünkü hayatımız Akif’in fikirlerine tam manasıyla zıttır. (...) Ben kendi hesabıma Akif’i hiçbir zaman sevedim ve lezzetle okumadım, ondan ve eserinden hiçbir ders almadım”.⁴⁷ Tanpınar bu sözleri 1937 yılında söyler. Tanpınar, “dini hiçbir zaman Mehmet Akif gibi anlamaz. Dinî alan, *dünyanın kavranması* sorununun dışında kalır.

³⁹ A. H. Tanpınar, **Yaşadığım Gibi**, s. 147.

⁴⁰ A. H. Tanpınar, **Yaşadığım Gibi**, s. 55.

⁴¹ A. H. Tanpınar, **Mahur Beste**, s. 104.

⁴² **A. H. Tanpınar’ın Mektupları** (Hazırlayan Z. Kerman), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, s. 267.

⁴³ B. Moran, **age**, s. 215.

⁴⁴ A. H. Tanpınar, **Beş Şehir**, Dergah Yay., İstanbul 1979, s. 9.

⁴⁵ A. H. Tanpınar, **age**, s. 112.

⁴⁶ A. H. Tanpınar, **Yaşadığım Gibi**, s. 35.

⁴⁷ A. H. Tanpınar, **Mücevherlerin Sırrı**, (Haz. İ. Dirin ve T. Anar), YKY, İstanbul 2004, s. 155.

Hiçbir imana sığınmamayı seçmiştir Tanpınar. Peyami Safa, Abdülhak Şinasi gibi yazarlar bir yere koymuşlardır kendilerini. Oraya *aittirler*. Tanpınar'ın duruşu retle kabulün arasındadır".⁴⁸

Tanpınar'ın birçok cümlesini bağlamından koparıp onu sağcı, solcu, toplumcu gerçekçi, milliyetçi, kültür milliyetçisi, hatta İslamcı bile yapabilirsiniz.. Tanpınar, ölümünden neredeyse yarım yüzyıl sonra bu kadar tartışılacağını, kendisinden bu kadar çok söz edileceğini şüphesiz bilemezdi. Bunun nedeni de şu olsa gerek: Tanpınar'da hiçbir şey net değildir. Doğruları ve yanlışları çok açık ortaya konmamıştır. Çünkü o hep bir ikilemi, ikiye bölünmüşlüğü yaşar: Kalbi Doğu'dan, Osmanlı'dan, bu topraklardan yanadır; beyni Avrupa'dan, Batı'dan yanadır. 'Bütün' hâle gelebilmek için bir o yana bir bu yana savrulur.

Entelektüelin iki temel özelliğinden söz etmiştik: Bilgi birikimi, sezgi gücü ve tavır. Tanpınar'ı, kendi çağdaşları arasında bilgi, birikim ve sezgi gücü açısından başkalarıyla kıyaslama olanağı pek yoktur. Bu anlamda Peyami Safa'dan da, Halide Edip'ten de, Yakup Kadri'den de, hatta Akif'ten de daha derindir. 19. Asır Edebiyat Tarihi'nin yayımlanmasının üzerinden yarım yüzyıl geçmesine rağmen, bugün bu yapıtı aşan veya bu yapıta eklemeler yapabilen bir yayın yapılamadı desek abartmış olmayız. Sanatçı kişiliğine olan ilgi de gün geçtikçe artıyor, yeniden gündeme geliyor; romanları, şiirleri, öyküleri gündem oluşturuyor. Edebiyatın içindeki herkes bunu teslim eder. Ne var ki tavır sahibi olma açısından Tanpınar için benzer şeyler söyleyemeyiz. Günümüzden baktığımız zaman hiç de onaylanmayacak sözleri, ifadeleri Tanpınar'da görmek şaşırtıcıdır: İhtilali alkışlar. O günkü yönetimi "Kabağcı Mustafa'nın bile hayalinden geçmeyecek bir katliam teşebbüsü"⁴⁹ olarak niteler. Ona göre bu iktidarın icraatı "katil saltanatların icraatı"dır, paramızı ve milli hayatımızı temelinden sarsan suistimaller"dir. (...) Tarih on sene boyunca Büyük Millet Meclisi kürsülerinde ve miting meydanlarında söylenen nutukları, bütün o irinli hücumları ve sar'a nöbeti müdafaaları satır satır bu ışığın altında", ihtilalin ışığı altında "okuyacak, onun delaletinde tefsir edecektir". (...) Bu insanlar "anadan doğma sersem"dirler "cahil"dirler, "tenekeden kral Macbeth'ler"dir. "Bu idarenin adamlarını Türk münevveri ve Türk ordusu on sene kalp bir akçe gibi elinde evirmiş, çevirmiş ve suçlu hükmüne varmıştır. Tek kelimeyle "suçlu"durlar ve ihtilal "suçüstü" yapmıştır. Bundan sonra yapılacak olan "sevinç gözyaşları" dökmektir.⁵⁰ Tanpınar'a göre bu insanları idam etmeyi tartışmak bile manasızdır: "İdam cezası mı? Dostoyevski'nin ve Camus'nün o kadar dâhiyane bir ısrarla anlattıkları o son ânın azabı dahi benim için mânasızdır".⁵¹

Uygarlıkla ilgili sorunları derinlemesine düşünen, sorular soran Tanpınar, siyaset dünyasının icraatlarıyla ilgili sorular/sorunlarda konjonktürel davranır. İhtilali öven yazıları, ihtilalin hemen ardından haziran ayında yazılan yazılardır. Onun siyasal söylemlerinde, yazılarında bir abartı hemen fark edilir. Bu söylemlerde Tanpınar'ın kendisi yoktur; kültürel kimliğinden çok pratik kaygıları vardır. Vehim ve korkuları, o günkü toplu durumun gereği, yerine göre bir minnet borcu hemen sezilir. Tanpınar, iktidara sırtını dönmüş bir entelektüel değildir. Milletvekili olmak ister, olur. "Kendisine dört yıl milletvekilliği sağlayan dönemin tek partili iktidarına borçlu olduğunu hissetmiş olmalıdır. O, bu tarafla tek partili Cumhuriyet devri tipik bir aydın olmaktan kurtulamamıştır. (...) 27 Mayıs operasyonundan kısa bir süre sonra yazdığı ve her biri birer trajedi kahramanının tiradlarını hatırlatan yazılarında ise, ihtilâl devrinin spekülâtif bilgileri üzerine kurulmuş isabetsiz değer yargıları yer almaktadır".⁵² Batılı anlamda entelektüel; bir partinin adamı, kuklası olamaz. Bu nedenle onun siyasal yaklaşımları her zaman tartışmaya açıktır.

Tanpınar'da herkes, bir insanın kendi içinde yaşadığı kültürel ikilemleri, sorunları bulabilir. Bugün büyük bir ilgi görmesinin nedeni bu tür bir hayat/edebiyat/siyaset ilişkisini yakalamış olmasıdır. Kör olmanın, kör yaşamanın da bir mutluluğu vardır: Hiçbir şey düşünmezsiniz, mutlu olursunuz. Tanpınar bu anlamda 'mutsuz'dur, 'huzursuz'dur. Çünkü düşünür, sorular sorar.

Toplumsal yaşamda, ulusların geleceğini belirlemede entelektüelin yeri tartışılmaz. Entelektüel, sadece gününden sorumlu değildir.; gelecekte de sorumludur. Yazdıkları, söyledikleri sonraki kuşaklarca da okunur, değerlendirilir. "Hayat şüphesiz bütün cemiyetindir. Fakat mesuliyetleri yalnız münevverindir.

⁴⁸ A. Oktay, *age*, s. 8.

⁴⁹ A. H. Tanpınar, *Mücevherlerin Sırrı*, s. 104.

⁵⁰ A. H. Tanpınar, *age*, s. 104, 121.

⁵¹ A. H. Tanpınar, *age*, s. 121.

⁵² O. Okay, *Ahmet Hamdi Tanpınar*, Şule Yay., İstanbul 2005, s. 29-30.

Yükünü kaderin ve tesadüfün ayırdığı paya göre hep beraber taşırız. Fakat tarih karşısında hesabını münevver verir”.⁵³

Entelektüel kendi yalnızlığı içinde duran, düşünen ve tavır alan, başkalarının görmediğini gören, hissetmediğini hisseden, başkalarının da bunları bilmesini isteyen önder kişidir. Şöyle der: “Benim yüzüm, senin yüzün, babalarımızın yüzü. Yani hayatları tam olmayanların yüzü...”⁵⁴ Tanpınar, hayatları tam olanlara özgü bir yüz, bir dinginlik bir eminlik arar. Böyle bir ‘yüz’e sahip olmak için sorular sorar ve sorularıyla bir aydın kimliği kazanır.

Kaynaklar

- ALPTEKİN T, ve ÜRGÜP F. “Şair”, T.ALPTEKİN, **Bir Kültür Bir İnsan** içinde, Nakışlar Yay. İstanbul 1974.
- BALABANLILAR M (Haz.), “Ahmet Hamdi Tanpınar”, GÜMÜŞ, S.**Türk Romanında Kurtuluş Savaşı** içinde, İş Bankası Yay. Ankara 2003.
- BATUR E (Haz.), **Ahmet Hamdi Tanpınar (Seçmeler)**, YKY, İstanbul 1992.
- BENDA J., **Aydınların İhaneti**, (Çev.C.Soydemir), Doğu Batı Yay. Ankara 2006.
- CASTEX P.G.ve SURER P, **Manuel des Etudes Françaises, XIXe Siècle**, Hachette, Paris 1966.
- KERMAN Z (Haz.), **Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Mektupları**, Kültür Bak. Yay. Ankara 1974.
- MARDİN Ş, **Türkiye’de Din ve Siyaset (Makaleler 3)**, İletişim Yay. İstanbul 2000.
- MERİÇ C, **Sosyoloji Notları**, İletişim Yay. İstanbul 1993.
- MERİÇ C, **Kırkambar**, Ötüken, İstanbul 1980.
- MORAN B., **Türk Romanına Eleştirel Bakış I**, İletişim Yay. İstanbul 1990.
- OKAY O., **Ahmet Hamdi Tanpınar**, Şûle Yay. İstanbul 2005.
- OKTAY A., **Entelektüel Tereddüt**, Everest Yay. İstanbul 2003.
- SAİD E., **Entelektüel (Sürgün, Marjinal, Yabancı)**, (Çev.T.Birkan), Metis, İstanbul 2004.
- ŞAN M. K., “Türk Aydınının Soykütüğü Üzerine Değerlendirmeler”, **Entelektüel ve İktidar** (Editör: K.Çağan), Hece Yay. Ankara 2005.
- TANPINAR A.H., **Mahur Beste**, Dergâh Yay. İstanbul 1999.
- TANPINAR A.H., **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi (9.Baskı)**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2001.
- TANPINAR A.H., **Yaşadığım Gibi**, Dergâh Yay. İstanbul 2005.
- TANPINAR A.H., **Yaz Yağmuru**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- TANPINAR A.H., **Huzur**, Tercüman 1001 Temel Eser, Tercüman Kitapçılık, İstanbul.
- TANPINAR A.H., **Sahnenin Dışındakiler**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- TANPINAR A.H., **Beş Şehir**, Dergâh Yay. İstanbul 1979.
- TANPINAR A. H., **Mücevherlerin Sırrı**, (Derlenmiş Yazılar, Anket ve Röportajlar, Haz. İ.Dirin-T.Anar, Ş.Özdemir) YKY, İstanbul 2004.
- TİMUR T., **Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

⁵³ A. H. Tanpınar, **Yaşadığım Gibi**, s. 46.

⁵⁴ A. H. Tanpınar (Seçmeler), Haz: E. Batur, YKY, İstanbul 1992, s. 191.